

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ З МІЖНАРОДНИМИ ЖІНОЧИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1920-1938 рр.)

Розглянуто співробітництво Української жіночої національної ради з міжнародними жіночими організаціями в міжвоєнний період (1920-1938 рр.). Новизна дослідження полягає у спробі розкриття співпраці української ради з Міжнародною жіночою радою, Міжнародною жіночою лігою миру і свободи та Міжнародним союзом суффражисток.

Ключові слова: еміграція, Українська жіноча національна рада, Міжнародна жіноча рада, Міжнародна жіноча ліга миру і свободи, Міжнародний союз суффражисток, міжвоєнний період.

Рассмотрено сотрудничество Украинского женского национального совета с международными женскими организациями в межвоенный период (1920-1938 гг.). Новизной исследования является попытка раскрытия сотрудничества украинского совета с Международным женским советом, Международной женской лигой мира и свободы и Международным союзом суффражисток.

Ключевые слова: эмиграция, Украинский женский национальный совет, Международный женский совет, Международная женская лига мира и свободы, Международный союз суффражисток, межвоенный период.

Covers the cooperation (partnership) of the Ukrainian female national council with the international female organizations during the interwar period (1920-1938). The novelty of research is attempt to disclose teamwork of the Ukrainian council with the International female council, the International female league of the world and freedom and the International union of suffragettes.

Key words: emigration, Ukrainian female national council, International female council, International female league of the world and freedom, International union of suffragettes, interwar period.

Українська жіноча національна рада (далі – УЖНР) була заснована в 1919 році у Кам'янці-Подільському, де на той час перебувала вся українська влада, витіснена з Києва більшовиками. До першого складу ради входили Костянтина Малицька, Мілена Рудницька, Зінаїда Мірна, Людмила Черняхівська-Старицька, Ганна Залізник, Марія Зархій, Надія Суровцева, Ганна Чикаленко-Келлер та ін. На чолі організації стояла Марія Грушевська, яка досить скоро відмовилась від цієї посади. Тоді місце голови посіла Софія Русова, яка залишалась головою усіх 19 років існування ради.

Спочатку метою діяльності УЖНР було об'єднання усіх жіночих організацій в Україні та зв'язок із міжнародними жіночими організаціями. Внаслідок

того, що з 1920 року майже всі члени ради опинились за кордоном, мета роботи цієї організації зазнала змін [6, арк. 1-2].

Події 20-30-х років ХХ ст., які розгорталися на теренах України, змістили центр уваги українського жіноцтва з питань відстоювання прав жінки на національне питання. Метою діяльності УЖНР, перш за все, стало використання міжнародної трибуни для ознайомлення світової громадськості з політичним, економічним та культурним становищем «великої» України.

Представниці УЖНР створювали філії ради в країнах перебування української еміграції (Австрія, Німеччина, Франція, Італія, Чехословаччина та ін.). Досягнути об'єднання жіночих організацій в Україні

стало неможливим, тоді як напрямок міжнародної співпраці був відкритий.

Метою даної публікації є дослідження міжнародного напрямку діяльності УЖНР у міжвоєнний період (1921-1938). На сьогодні ми не маємо ґрунтовної праці, яка б висвітлювала всі аспекти діяльності УЖНР. Але є коло дослідників, які займаються вивченням українського жіночого питання. Це такі вчені, як Ол. Луговий, І. Книш, О. Козуля, М. Богачевська-Хом'як, О. Джус, Л. Гонюкова, В. Сергійчук та ін.

При підготовці статті були використані архівні матеріали зі справ фондів 3963 «Жіноча українська національна рада», 3889 «Русова С. Ф. – українська буржуазна націоналістка-емігрантка, професор українського педагогічного університету ім. М. Драгоманова, голова Української національної жіночої ради» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві.

Актуальність даного питання визначається підвищеним інтересом до історії української еміграції в цілому та українського жіночого руху зокрема. До того ж, сучасному досліднику стали доступними архівні матеріали, які дають можливість у повнішому обсязі дослідити та узагальнити діяльність УЖНР порівняно з розробкою даної проблеми в історіографії попередніх років.

Першою ластівкою міжнародного співробітництва було прийняття в 1920 році УЖНР до складу авторитетної жіночої організації – Міжнародної жіночої ради (далі – МЖР), яка була заснована в 1888 році у Вашингтоні. Ця організація скликала з'їзди кожні п'ять років, але комітети ради зустрічалися частіше. Одним із основних пунктів її програми було зменшення міжнаціонального напруження.

У вересні 1920 року в Осло (Норвегія) відбувся конгрес МЖР, присвячений розбудові нової демократичної структури Європи, посиленню ролі жінок у повоєнній відбудові, який продемонстрував вихід організації за межі феміністичних зацікавлень. Марія Зархій та Ганна Чикаленко-Келлер отримали офіційні повноваження від уряду Української народної республіки репрезентувати українок на конгресі ради нарівні з іншими учасницями з двадцяти шести країн.

Представниці УЖНР брали участь у загальних зборах та засіданнях комітетів ради, давали офіційні звіти про становище України, розповсюджували інформацію про статус українських жінок. При особистій зустрічі Ганни Келлер з міністром закордонних справ Норвегії Мішелетом, він зацікавився політичною й культурною ситуацією в Україні та її сільськогосподарською системою. Свій інтерес до України виявив і шведський посол у Норвегії барон Руммель. Після офіційних виступів українок Червоний Хрест прийняв рішення дослідити, якої медичної та іншої негайної допомоги потребує Україна [1, с. 312-313].

1922 рік відзначився з'їздом виконавчого комітету МЖР у Гаазі (Голландія). Українською представницею була Софія Русова: «... я мала виконати новий громадський обов'язок – їхати делегаткою українського жіноцтва на збори Міжнародної Жіночої Ради у Гаазі, до якої належала й Українська Жіноча

Рада». Це була перша міжнародна конференція, на якій С. Русова представляла інтереси українського жіноцтва. Вона виступила з доповіддю, присвяченою негативним наслідкам більшовицької політики в Радянській Україні: «...я стала розказувати про лихо свого рідного краю, про те, що йому принесли більшовики – економічну руїну, голод, деморалізацію, загибель жінки...» [4, с. 299-230]. Цей виступ здобув значний резонанс серед міжнародної спільноти. Місцева преса надрукувала промову С. Русової, голландський Червоний Хрест надіслав гуманітарну допомогу для голодуючих в Україні, представниці Швеції надіслали кошти (200 шведських крон) Українському громадському комітету, що був створений у Чехословаччині.

У 1924 році відбулося чергове засідання виконавчого комітету МЖР в Копенгагені (Данія). На порядку денному було поставлено питання про виключення УЖНР зі складу Міжнародної ради на тій підставі, що українська рада, мовляв, є еміграційною й не має власної держави. Але це питання залишилось невирішеним до з'їзду МЖР, який відбувся в травні 1925 року у Вашингтоні. Інтереси української організації репрезентували Софія Русова, Ганна Чикаленко-Келлер та українки з США. Вони були зареєстровані як повноправні делегати з'їзду.

На цьому конгресі голова МЖР Ізабелла Абердін повідомила: «... «Малий комітет», що зібрався в Женеві, ухвалив виключити Українську раду зі складу Міжнародної ради. Усе на тих основах, що не маємо своєї держави...» [7, арк. 122]. Недивлячись на це, представниці УЖНР продовжили свою роботу на з'їзді. Повернувшись до Праги, С. Русова написала листа до голови МЖР з проханням переглянути рішення малого комітету ради, але отримала коректну відмову з «*побажаннями скоріше повернутися нам додому*» [4, с. 236].

Наступний з'їзд Міжнародної жіночої ради відбувся в 1930 році у Відні. Українки брали у ньому участь й зробили ще одну спробу відновити своє офіційне членство в цій міжнародній організації. Софія Русова та Мілена Рудницька (член польського парламенту) клопотали перед президентом міжнародної ради І. Абердін про включення української ради до складу МЖР. Але знову отримали ввічливу відмову у зв'язку з тим, що «*не маємо своєї території, своєї незалежності*» [4, с. 311]. Необхідно зауважити, що питання прийняття-виключення української ради зі складу МЖР так і не було вирішено остаточно.

У міжвоєнний період широко розгорнула свою діяльність Міжнародна жіноча ліга миру і свободи, яка була створена в 1915 році. Організаторами ліги були Джейн Адамс, Крістел Макміллен, Емілі Балч та ін. В основу програми організації було покладено такі принципи: свобода для всіх народів, роззброєння, міжнародний арбітраж, демократизація міжнародних відносин, забезпечення жіночих прав. Жінки відкидали війну як засіб політики і намагалися домогтися миру, звертаючись до жінок світу, незалежно від їх національної приналежності й політичних поглядів.

Українська секція ліги була створена в 1920 році і пропрацювала до 1938 року. До її складу входили

Бланка Баранова, Надія Суровцева, Софія Русова, Євгенія Лоська, Марія Бачинська-Донцова, Валерія О'Коннор-Вілінська, Оксана Лотоцька, Мілена Рудницька, Лідія Храпко-Драгоманова, Зінаїда Мірна, Христина Кононенко, Олена Степанів та ін.

Віденський конгрес Міжнародної жіночої ліги миру і свободи 1921 року став для українок знаковим, оскільки їхню секцію було офіційно прийнято до ліги. Українська жіноча громада у Відні допомогла організувати участь українських делегаток у конгресі на високому рівні. Це було заслугою кількох жінок, які працювали в Австрії над здобуттям докторату: Олени Степанів, Надії Суровцевої та Мілени Рудницької.

У 1922 році відбувся з'їзд представниць Міжнародної жіночої ліги миру і свободи у Фрайбурзі (Німеччина). Українську секцію представляли М. Бачинська-Донцова, Н. Суровцева, Л. Храпко-Драгоманова та Г. Залізняк. Розгляду українського питання було присвячено два засідання ліги, на яких було винесено наступні рішення. Ліга визнала самостійність Західноукраїнської народної республіки, але доки не стане незалежною «велика» Україна, виступила проти винищення українського населення Галичини та вступу українців до польського війська. Ці резолюції були представлені на засіданні Ради Амбасадорів під час вирішення галицької справи [8, арк. 3-4].

Представниці українського відділу регулярно інформували центральну управу ліги про перебіг подій в Україні. Протягом 1920-1922 років українки виголосили на з'їздах цієї організації кілька доповідей щодо становища українців як на їхній батьківщині, так і за її межами: «Відносини в радянській Україні» (доповідач С. Русова), «Про голод на Україні», «Про політичні відносини в Німеччині» (доповідач Н. Суровцева) та ін.

З ініціативи О. Галаган, Н. Суровцевої та Л. Храпко-Драгоманової при українській секції ліги був створений т. зв. «Союз голодним України». Було підготовлено та розіслано звернення про допомогу українцям з «великої» України до всіх секцій-членів Міжнародної жіночої ліги миру і свободи. Пожертви для союзу надійшли від шведського, норвезького, німецького та угорського жіноцтва. Крім того, австрійська секція влаштувала театральну виставу, кошти від якої пішли на користь голодуючим українцям [8, арк. 4-5].

У 1923 році представники ліги організували у Подєбрадах т. зв. «літню школу». Українки використали це, провівши етнографічну виставку українських вишивок. Керував організацією цього заходу В. Біднов, катеринославський діяч, який в еміграції працював на посаді професора Подєбрадської сільськогосподарської академії та Українського вільного університету в Празі. «Англійки дуже захопились нашими вишивками, – писала у своєму щоденнику С. Русова, – і здивовано розпитували, що це за край Україна... Для ознайомлення цих жінок з Україною, ми приділили кращих студентів, що могли говорити з ними французькою та англійською мовами» [4, с. 233].

Представницями української секції на конгресі Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, що проходив у Дрездені (Німеччина) в 1923 році, були

М. Грушевська, Л. Храпко-Драгоманова та Н. Суровцева. Програма з'їзду передбачала прийняття в лігу польської організації, і з цього приводу українки намагалися спрямувати увагу делегаток на знущання поляків над галичанами.

Наступний конгрес Міжнародної жіночої ліги миру і свободи відбувся в 1924 році у Вашингтоні. Серед учасниць були ті ж Надія Суровцева та Лідія Храпко-Драгоманова. У своїх виступах вони підкресливали, що Україна в Радянському Союзі має лише ілюзорну автономію, але її населення після страхіть воєн і революцій більше ніж раніше знає ціну миру.

Активну участь у подальших конгресах ліги брала Софія Русова як голова УЖНР. Вона була делегаткою з'їздів у Празі (1929 р.) разом із Зінаїдою Мірною та Євгенією Лоською, у Греноблі (1932 р.) з Христиною Кононенко, у Лугачовицях (1937 р.) з Ольгою Галаган. На цих конгресах українки говорили про становище України під більшовицькою владою, про політичних в'язнів.

Міжнародний з'їзд у Лугачовицях (ЧСР) 1937 року відзначився непримною для української секції подією: на порядок денний було поставлено питання про виключення українських представниць зі складу ліги. Причина та ж – відсутність власної незалежної держави. С. Русова та О. Галаган виступили на захист свого відділу, вказавши на несприятливі умови життя та роботи українського жіноцтва. У результаті обговорень ліга вирішила залишити український відділ у своєму складі [9, арк. 10, 20зв.]. Варто зазначити, що наприкінці 30-х років Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу була чи не єдиною організацією, з трибуни якої українки мали можливість вільно говорити про Україну та її проблеми.

Міжнародний жіночий союз за громадянські права жінки, який виник в 1902 році, завоював авторитет серед світового жіночого співтовариства. Головну роль у ньому відігравали жіночі організації США, Великобританії, Нової Зеландії, Данії, Голландії, Ісландії, Фінляндії. Офіційний вступ організованого українського жіноцтва в члени союзу відбувся в 1923 році на конгресі в Римі. Спочатку українки не мали юридичних підстав для вступу до цього об'єднання. Тому Г. Чикаленко-Келлер було засноване «Товариство оборони прав української жінки», існування якого полегшило входження українок до Міжнародного союзу суффражисток.

Ганна Келлер, використовуючи свої зв'язки з Крістел Макміллен, домоглася, щоб українок запросили на конгрес Союзу до Женеви, який відбувся 6-12 червня 1920 року. У поданні про прийняття їх у члени організації українки підкреслили свою юридичну й фактичну рівноправність, якою вони користувалися з 1917 року. Українська делегація, до складу якої входили Ганна Келлер, Марія Лозинська та Олена Савченко, підтримала програму конгресу, що передбачала правову та економічну рівність чоловіків і жінок, допомогу позашлюбним дітям та ліквідацію проституції. Українки використали конгрес для популяризації української справи шляхом дискусій, приватних розмов та поширення матеріалів про становище України.

Конгрес Міжнародного союзу суфразисток у Римі 12-20 травня 1923 року був першим міжнародним жіночим конгресом після падіння УНР й польської окупації Галичини. Тому для українських жінок цей форум надзвичайно багато важив: вони прагнули знову оголосити світові свої домагання незалежності, а також утримати позиції українського жіноцтва як окремої життєздатної одиниці на міжнародній арені. Українські жінки доклали багато зусиль до того, щоб їхня делегація була соборною, до неї увійшли представниці усіх українських територій поза межами радянської України – С. Русова, П. Зеленівська, Н. Онацька та М. Липовецька.

Під час конгресу українки намагалися поставити українське питання в епіцентр його робочих засідань. Виступ С. Русової перед делегатами конгресу набув широкого розголосу. Вона підкреслювала, що, незважаючи на райдужні радянські заяви, становище багатьох жінок в умовах радянського режиму погіршилося. З огляду на те, що жінки здебільшого не мали кваліфікації, вони часто виконували важку, погано оплачувану роботу. У важкому становищі було шкільництво, зокрема освіта рідною мовою. С. Русова наголошувала, що попри такий стан життя, українська жінка готова відстоювати свої права.

Членство в Міжнародному союзі суфразисток надало українським жінкам авторитетну міжнародну трибуну, відкривало перспективи співробітництва з Лігою Націй. Оскільки жінки радянської України не виявляли бажання стати членом союзу, то українські жінки залишалися пов'язаними з Міжнародним

союзом суфразисток головним чином через жіночі емігрантські організації.

Статус українського жіноцтва на конгресах Міжнародного союзу суфразисток, які відбувалися впродовж 1930-х років, був невизначеним, але офіційно українки не були виключені зі складу цієї організації.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити висновок про те, що діяльність Міжнародної жіночої ради, Міжнародної жіночої ліги миру і свободи, Міжнародного союзу суфразисток мала феміністичний напрям, а українські жінки визнавали жіноче питання другорядним, ставлячи на перше місце загальнонаціональне. Міжнародні з'їзди мали для українок подвійне навантаження. З одного боку, вони представляли Україну, а з іншого були – делегатами без держави, що унеможливлювало рівноправне представництво на конгресах та з'їздах. Найактивнішими діячками УЖНР, які брали участь у роботі міжнародних жіночих організацій, були С. Русова, Г. Чикаленко-Келлер, З. Мірна, Н. Суровцева та ін.

Отже, українське жіноцтво використовувало міжнародну трибуну для поінформування світової спільноти про політику більшовиків в Україні та становище українців як в УСРР, Польщі, так і в еміграції. Члени УЖНР налагоджували особисті зв'язки з представницями міжнародних організацій, які потім допомагали їм отримувати матеріальну допомогу для емігрантів та голодуючих в Україні, врегульовувати питання членства української ради в міжнародних жіночих організаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому : жінки в громадському житті України 1884-1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К. : Либідь, 1995. – 424 с. : іл.
2. Луговий Ол. Визначне жіноцтво України / Ол. Луговий. – К. : Ярославів Вал, 2007. – 267 с.
3. Наріжний С. Українська еміграція : культурна спадщина української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1 / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 366 с.
4. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова. – К. : Поліграфкнига, 2004. – 544 с.
5. Трошинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище (1918-1939 рр.) / В. П. Трошинський. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф. 3889, оп. 1, спр. 13.
7. ЦДАВОВУ, ф. 3889, оп. 1, спр. 2.
8. ЦДАВОВУ, ф. 3963, оп. 2, спр. 7.
9. ЦДАВОВУ, ф. 3963, оп. 2, спр. 8.

Рецензенти: Іваненко В. В. д.і.н., професор, проректор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара;
Тригуб П. М., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

© Сабадин А. О., 2010

Стаття надійшла до редакції 18.03.2010 р.